

УДК 82-97.09:2-252(439.2=161.2)“18”

МАТЕРІАЛИ ДО ВИВЧЕННЯ АПОКРИФІВ З РУКОПИСНИХ ЗБІРОК РУСИНІВ ПІВДЕННОЇ УГОРЩИНИ (XIX СТ.)

Янко РАМАЧ

*Новосадський університет
Філософський факультет
вул. Зорана Щинцига 2, Новий Сад, 21000 (Сербія)
Відділ русиністики*

У повідомленні розповідається про рукописні збірники духовної поезії і прози русинів Південної Угорщини, віднайдені Володимиром Гнатюком наприкінці XIX ст. Представлені короткі описи рукописних збірників духовної прози, наведені дані про деякі апокрифи, про їх зміст і мову. Як висновок: рукописна спадщина духовної прози і поезії русинів у Сербії потребує лінгвістичних і культурно-історичних аналізів і досліджень. Мета цієї статті – поінформувати наукову громадськість про багатий збережений матеріал рукописної духовної прози і поезії русинів Південної Угорщини/Сербії, який ще чекає на докладніші лінгвістичні, літературні і культурно-історичні дослідження і хоча б частково – на публікування.

Ключові слова: русини у Південній Угорщині, Володимир Гнатюк, Іван Франко, рукописні збірники, духовна поезія, духовна проза, апокрифи.

Під час наукової експедиції до русинів Південної Угорщини 1897 р. Володимир Гнатюк віднайшов десять рукописних збірок духовної прози і поезії¹, з творів яких укомплектував і у 1902 р. видав збірку духовної поезії². Кілька збірок апокрифів і християнських легенд дослідник передав Івану Франкові, який коротко проаналізував деякі з них і опублікував їх уривки³. Після цих початкових досліджень апокрифічна спадщина русинів Південної Угорщини ціле XX ст. залишалася поза увагою і літературознавців, і мовознавців. У пропонованій статті в основних рисах представлений формальний і змістовий опис десяти рукописних збірників апокрифічної прози, виявлених свого часу В.Гнатюком.

Іван Франко вважав, що наявність настільки значної кількості рукописних збірників духовної поезії і прози між русинами Угорщини у XVIII–XIX ст. свідчила про брак просвітньої та художньої літератури в краї⁴, де рукописна духовна література

¹ Гнатюк В. Руські оселі в Бачці (в Полудневій Угорщині) // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Т. XXII. Львів, 1898. С. 51.; Гнатюк В. Угоруські духовні вірші // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Т. XLVI. Кн. II (1–68); Т. XLVII. Кн. III (69–164); Т. XLIX. Кн. V (165–272). Львів, 1902. С. 9.

² Гнатюк В. Угоруські духовні вірші // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Т. XLVI, Кн. II, (1–68), Т. XLVII. Кн. III (69–164); Т. XLIX. Кн. V (165–272). Львів, 1902.

³ Франко І. Апокрифи і легенди з українських рукописів. Т. 2. Апокрифи новозавітні. А. Апокрифічні свангелія. Пам'ятки українсько-руської мови і літератури. Т. 2. Львів, 1899. С. 191–241; Франко І. Апокрифи і легенди з українських рукописів. Т. 4. Апокрифи есхатологічні. Пам'ятки українсько-руської мови і літератури. Т. 4. Львів, 1906. С. 80, 163–172, 234–235, 257–260.

⁴ Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. Т. 38. Київ, 1983. С. 81.

функціонувала ще й у першій половині ХХ ст., коли в Південній Угорщині тільки-но починали видаватися рідною мовою тижневики, календарі, шкільні підручники і художні твори⁵.

Апокрифи у рукописних збірниках є не тільки підробленими текстами апокрифічних чи канонічних новозавітних текстів, а й джерелом багатющого матеріалу про суспільне життя, про світогляд спільноти, про її релігійну свідомість і духовне життя, про моральні норми, про її ставлення до церковної організації і церковних служителів, про повсякдення тощо. Це дає підстави стверджувати, що дослідження апокрифів – важлива ланка ланцюга у дослідженні суспільного життя русинської спільноти у Південній Угорщині. У рукописних збірниках часто об'єднані духовна поезія і прозові тексти, апокрифи і християнські легенди, а також більші або коротші версії літописних записів чи й цілі народні хроніки поселень⁶.

На початку ХХ ст. Іван Франко опублікував зі своїми коментарями декілька фрагментів апокрифів русинів Південної Угорщини. На нашу думку, започатковану ним працю треба продовжити. При цьому спочатку необхідно здійснювати описи наявних збірок, публікувати хоча б найбільш репрезентативні фрагменти, а відтак, переходити до докладнішого літературознавчого, мовознавчого, історіографічного і культурологічного дослідження, дотримуючись мультидисциплінарного підходу. Водночас варто продовжувати пошуки вже забутих збірок, що зберігаються у приватних бібліотеках. Існує реальна загроза їх втратити, оскільки діти і внуки русинів забувають письмо і мову своїх предків (а це вже чимраз більша реальність русинів у Сербії), а отже, не вважають їх цінністю.

Рукописні апокрифи фактично були школою книжного писання, першими кроками на шляху утворення оригінальної літератури русинів Південної Угорщини рідною говіркою, яка вперше у художній літературі зазвучала у поезії Гавриїла Костельника 1904 р.⁷, а в 1923 р. в його граматиці русинської мови отримала свою кодифікацію⁸. Щоправда, ще 1897 р. В.Гнатюк під час своєї наукової експедиції між русинами Південної Угорщини зібрав і згодом опублікував багато усних народних творів цією говіркою⁹.

Як у всій апокрифічній літературі, в апокрифах русинів Південної Угорщини доктринарність не завжди збігається з текстами канонічних євангелій. У них є чимало оригінальних описів, тлумачень, цікавих розумінь/нерозумінь подій, відносин, хронотопу, про що йтиметься в аналізі деяких текстів.

⁵ Рамач Я. Перша фаза видавання Руских новинок (1924–1930). Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду. Књ. XXXVIII-2. Филозофски факултет Нови Сад. Нови Сад, 2013. С.261–276.

⁶ Ramač J. Rukopisne knjige Ruskog Krstura iz 18. i 19. veka, Bałkański folklor jako kod interkulturowy. Т.1. Poznań, 2011. С. 515–524; Рамач Я. Рукописни хроніки Руского Керестура з 18. и 19. века. Лингвокультурное пространство современной Европы через призму малых языков – Humaniora Slavica Tartuensia IX. Tartu, 2011. С.222–230.

⁷ Костельник Гомзов Г. З мойого валала. Жовква, 1904.

⁸ Костельник Г. Граматика бачванско рускей бешеди. Руске народне просвітне дружтво. Руски Керестур, 1923.

⁹ Гнатюк В. Етнографічні матеріали з Угорської Руси. І. Західні угорсько-руські комітати. ІІ. Бач-Бодроцький комітат. Етнографічний збірник. Т.ІХ // Наукове товариство ім. Шевченка. Львів, 1900; Гнатюк В. Етнографічні матеріали з Угорської Руси. Казки з Бачки // Етнографічний збірник. Т. XXIX. Наукове товариство ім. Шевченка. Львів, 1910; Гнатюк В. Етнографічні матеріали з Угорської Руси. Байки, легенди, істор. перекази, новелі, анекдоти – з Бачки // Етнографічний збірник. Т. XXX. Наукове товариство ім. Шевченка. Львів, 1911.

Важливо також дослідити генезис пам'яток – показати, якими шляхами надходила християнська і рукописна апокрифічна література до русинів Південної Угорщини. На думку Франка, рукописи “Страстей Христових” поширювалися між простим народом також завдяки тому, що у Страсний тиждень у церкві читалися євангелія про страсті Христові, а священники у своїх проповідях, заради кращого ефекту, використовували тексти св. отців і різні християнські легенди, прагнучи досягти максимального впливу на почуття вірян¹⁰.

І В.Гнатюк, і І.Франко згадують, що тримали в руках рукописні збірники русинів Південної Угорщини з XVIII і XIX ст., але не дають конкретних даних про них, що вони дійсно з XVIII ст. З-поміж збірок рукописної духовної літератури, які нам вдалося переглянути або проаналізувати, найстарша датована 1819 р.¹¹

Найчастіше у збірниках русинів Південної Угорщини трапляються апокрифи “Страстей Христових”. За хронологією, мовою і змістом можна виділити три групи текстів “Страстей”. До першої групи входять три тексти, написані старослов'янським кириличним письмом, переважно церковнослов'янською мовою, з незначним домішкою говірки русинів Південної Угорщини або карпаторусинської мови. Це збірники Янка Маньоша з 1857 р., невідомого автора/укладача/переписувача з 1877 р. і збірник Янка Павловича, який не містить реквізитів, але з його оформлення і способу писання можна припустити, що він з другої половини XIX ст.

До збірника Я.Маньоша з 1857 р., що зберігається у бібліотеці греко-католицької парафії у м. Шид, увійшли поетичні і прозові духовні твори. Збірник добре збережений. Це зошит в червоній твердій обкладинці формату 185x145 мм, маргіни виписані графітним олівцем. Текст писаний чорним чорнилом. Почерк гарний, вироблений, легко читається. Оздоблення тексту виконане головним чином рослинними мотивами. На сторінці зазвичай міститься 14 рядків тексту. У збірнику спочатку йдуть пісні, і там сторінки без пагінації. На 16-й сторінці починається апокрифічне оповідання “Страсті Христові” і нумерація сторінок старослов'янськими літерами. Текст “Страстей” охоплює 49 листків, тобто 98 сторінок. Наступний після “Страстей” – “Сон Пресвятої Богородиці сплячої на горі Оливній”, який має 10 сторінок, на решті 16 сторінках записані духовні пісні.

У збірнику невідомого автора/укладача на останній сторінці зазначено: збірник укладений 1849 р., а переписаний 1877 р. Збірник має тверду обкладинку червоного кольору, а лінії і маргіни укладач виписував графітним олівцем. Текст писаний чорним чорнилом. Почерк переписувача не настільки гарний, як у Я.Маньоша. Орнаментів у тексті “Страстей” зовсім мало. Текст і мова майже ідентичні з текстом і мовою “Страстей” у збірнику Я.Маньоша. Без сумніву, обидва тексти походять з одного або з двох різних джерел, які мають щось спільне між собою

Третій збірник цієї групи, укладений Янком Павловичем, власноручно ним і оформлений, не має обкладинки, а на початку і на кінці – кількох сторінок. Текст “Страстей Христових” майже ідентичний з текстами у двох попередніх збірниках. Навіть орнаментация чимсь подібна до збірника Я.Маньоша, в якому і почерк кращий, й орнаменти краще виконані. Все це не обов'язково означає, що текст “Страстей” у збірнику Я.Павловича переписаний зі збірника Я.Маньоша – можливо, й навпаки: або обидва

¹⁰ Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. Т.38. С.107–108.

¹¹ Рамач Я. Божієне песме “Коляди” у рукописним зборницима Русина у Јужној Угарској из XVIII и XIX века, Славистика, књ. XX (2016). Београд, 2016 (у друку).

тексти переписані з третього, або і з різних джерел, які походять з одного, дуже близького до них джерела.

Відрізняються від попередньо аналізованих два збірники під назвою “Богогласник” переписувача/укладача Йоана Москаля з Коцура: один, датований 1891 р., зберігається у Музейній збірці у Руському Керестурі, а другий 1899 р., зберігається у бібліотеці греко-католицької парафії у Руському Керестурі. Ці збірники – найкраще оформлені, написані й оздоблені з усіх збірників русинів Південної Угорщини, що нам пощастило тримати в руках. Вони настільки досконало оформлені і виконані, що, на перший погляд, майже не відрізняються від подібних церковних друкованих книг того часу: мають великий формат, тверду чорну шкіряну обкладинку, на якій зображений великий золотий хрест. Тексти у збірниках написані чорним і червоним чорнилом. Спосіб написання й оздоблення близький до друкованих книжок. Вже саме виконання цих двох збірників заслуговує на окремий опис і аналіз. “Богогласник” з 1891 р. містить тільки духовні пісні, а до збірника з 1899 р. входять також “Страсті Христові” під заголовком “Послѣдованіє Святыхъ и Спасителныхъ страстей Господа нашего Ісусъ Христа”.

У двох наступних збірниках 1899 р. – Дюри Фечо з Керестура з 1891 р. і Йоана Москаля з 1899 р. – містяться тексти “Страстей”, які можна віднести до другої групи: менша частина тексту у них написана церковнослов'янською мовою, більша – народною говіркою русинів Південної Угорщини, з незначним домішком слів карпаторусинської мови. В обох збірниках текст “Страстей” починається “Предісловієм”, далі йде текст “Страстей”.

Збірка Дюри Фечо – це рукописна книжка великого формату (190x250 мм), з твердою палітуркою. Виписані 450 сторінок, пагінація не вся оригінальна. Почерк дуже гарний, текст оздоблений різнокольоровими ініціалами з рослинними мотивами. На 317 сторінках розміщені духовні пісні, з 319 по 422 сторінку записані “Страсті”, що, правда, вже іншою рукою, але також гарним письмом. Тут починається оригінальна пагінація, завжди писана з лівого боку арабськими цифрами, а з правого – церковнослов'янськими літерами. Після “Страстей” записані різні молитви, а наприкінці – урочисті промови-монологи старости та видавця на традиційному русинському весіллі, також мішаною церковнослов'янською мовою з елементами народної говірки русинів.

Тексти “Страстей” у збірниках автора-укладача Йоана Москаля “Богогласник” з 1899 р. та Дюри Фечо майже однакові. Обидва автори різко і майже непомітно переходять з одного варіанта мови на інший: з церковнослов'янської мови – на говірку русинів у Бачці. Важко зрозуміти, як вони уклали текст: чи одні частини просто переписували з інших рукописів, а другі перекладали самі, чи все брали з раніше укладених текстів. Цікаво, що і Фечо, і Москаль на деякі слова русинської говірки наводять угорські відповідники, які тоді, напевно, вживалися в повсякденній говірці. Вживання слів угорської мови мало б засвідчувати освіченість автора/укладача. У деяких випадках автори/укладачі ніби надають своїм текстам певної урочистості, комбінуючи церковнослов'янську і карпаторусинську мови та народну говірку, а далі знову ведуть розповідь майже чистою народною говіркою, з незначним домішком елементів церковнослов'янської і карпатськорусинської мов. І Фечо, і Москаль у своїх текстах часто пояснюють деякі слова, які, можливо, вважали менш зрозумілими для пересічного читача/слухача, наприклад: “искаше – гледал” (шукав), “пазар правели – тарговину” (торгували), “сабат

– шлебодно” (свобідно) тощо. У збірнику Й.Москаля ”Страсті” записані на 92 сторінках. Пагінація іде з лівого боку арабськими цифрами, а з правого – церковнослов'янськими літерами. Обидва тексти дуже цікаві для аналізу мови, оскільки засвідчують, як серед русинів у Бачці і Сремі у другій половині XIX ст. у книжковій/письмовій мові у церковних, релігійно-духовних текстах церковнослов'янська і карпатськорусинська мова все більше поступалися народній говірці, яку Володимир Гнатюк фіксував 1897 р. у Керестурі і Коцурі, записуючи усну народну творчість тамошніх русинів.

Тексти апокрифу “Страстей Христових” першої і другої груп, хоча мовою значно різняться – тексти першої писані переважно церковнослов'янською мовою, часто доволі зіпсованою, з елементами народної говірки і карпатськорусинської мови, а тексти другої групи здебільшого відтворюють народну говірку, з незначними частинами церковнослов'янською мовою – за змістом текстів дуже близькі, неначе вони походять з одного джерела, тобто, що тексти другої групи перероблені з текстів першої групи. Наприклад, у текстах і першої, і другої груп згадується, що Христос на Тайній вечері повідомив Йоана про зраду Юди: “(...) Йоанови Христос далъ поцихъ знаць да Петро нъе зна доразъ, бо Петро забиль би Юду, бо презъ меча Петро нъгдзе нъе ходзилъ, а во тотъ часъ малъ и при собъ мечъ”. Також і в одних, і других текстах Христос умиває ноги апостолам і фартухом витирає: “(...) Найперше Юдовъ умиль и фартухомъ утаръ”. Таких місць у зазначених текстах настільки багато, що можна сміливо стверджувати, що вони походять зі спільного джерела, тобто, що тексти другої групи перероблені з текстів першої.

Третя група текстів “Страстей Христових” представлена у кількох збірниках: Михайла Папуги, укладеному 1874–1876 рр., Михайла Чізмара з 1877 р., Гані/Анни Берек з 1884 р., Дюри Сегеді з 1892 р., Дюри Шанти з 1893 р., Михайла Такача з 1909/1910 р., Митра Будинського і Гавриїла/Габра Виславського з 1905 та 1909 рр. – всі вони з Керестура.

Від текстів “Страстей” першої і другої груп, незначних за обсягом, тексти третьої групи різняться і розміром, і мовою – це майже чиста народна говірка, і змістом: оповідь у них тече повільно, вона сповнена довільними інтерпретаціями деяких подій, описами місць і ситуацій, які не збігаються з текстами канонічних євангелій. Також автори/укладачі цих збірників “збагатили” текст “Страстей” елементами світобачення, звичаїв і повсякденного життя русинів у Бачці, наприклад, коли Христос на Тайній вечері сказав, що один з апостолів його зрадить, інші відповіли: “Кед то еден з нас, най го фаркаши розтаргаю” (Якщо це один з нас, хай його вовки розірвуть). На запитання Пилата, звідки його влада, Христос прорікає: “Мой орсак не з того швета” – у цій фразі угорське слово орсак (ország) вживається у значенні держава, царство, замість влада.

У тексті апокрифу цієї групи Юду засуджують за те, що зрадив і продав Христа фарисеям, а далі йде дуже наївне міркування, притаманне повсякденному життю і логіці русинської спільноти Південної Угорщини у другій половині XIX ст.: Юді спочатку дорікають за зраду Христа, а після цього додають, що раз вже його продав, то чому так дешево і чому разом з ним не продав і його матір, бо вона б ті гроші дала Юдові, хоч би мала їх зажебрати: “(...) О, прокляти Юдо, цо ци твой учитель такъ завиньель, чи це на добре нъе учель, о ти преклятнъку, шакъ кедъ ши го предалъ, та чомъ ши такъ туньо далъ, та чомъ ши му и мацеръ нъе предалъ з нъмъ вьедно, шакъ гочъ би зажобрала та би ци була дала”. Цікаво також, що Марія Магдалена пояснює Ісусовій

матері, чому всі апостоли сумні: вони знають, що має статися з Ісусом, що на нього чекає смерть на хресті – начебто їй все це відомо краще, ніж його матері.

Коли Христос постив на Оливній горі, “(...) тамъ вонъ видзель якъ на ньго исць буду попове и владикове, жидзи и фарисее”. Ці слова переконливо свідчать про ставлення русинів Південної Угорщини в другій половині XIX ст. не тільки до євреїв і фарисеїв, які розп’яли Христа, а й до своїх церковних очільників – попів і владик. Це відзначив і В.Гнатюк у своїх записах, а також у статті “Руські оселі у Бачці”¹². В апокрифі розповідається, як Христос постив на Оливній/Єлеонській горі: “(...) у пустинѣ водне и вноци, якъ даяки тащок, нѣ мал тамъ Христось посцель анѣ заглавка, лемъ камень дзе лежалъ и шедзель, нѣ малъ стола анѣ пеца, анѣ дзвери, подумай чловеце, нѣ малъ вонъ тамъ огня, боси бул, а то було у штрעדъ жими” (А. Берек, с. 28), і як диявол схопив і ніс Христа: “так го нес, як каня голуба”. Після цього ангели принесли Христові їжу, що йому приготувала його мати в Назареті (А.Берек, с. 30–31). Коли Ісус був у храмі, з неба пролунав голос: “З гирмотаньом явело ше слово и так рекло: Поблагословель сомъ це, поблагословюемъ це. И народ ше улєкнулъ и такъ думаль же Перун”. (А.Берек, с.51). Не тільки у цьому творі, а й у хроніці Руського Керестура грім названо Перуном.

У текстах апокрифу згадується Оливна/Єлеонська гора: “(...) од Єрихонского варошу єдна годзина ходу и у шицкимъ жидовскимъ орасу висшей гори нѣ було, цо штверѣ ношѣ треба на ню исць. Тамъ нѣяке древо нѣ було, лємъ камень нѣвиповедзене” (Д.Чизмар, немає пагінації). Цікавий опис, бо раніше ця гора описана як “рай на землі”! Очевидно, що автори/укладачі і переписувачі добре не знали ні текстів євангелій, ні географії, ні топонімії Святої землі.

Іван Франко опублікував дві сторінки уривку апокрифу “Страстей Христових” зі збірника Ф.Шовгоря (так він його називає), отриманого від В.Гнатюка. Його теж можна віднести до третьої групи текстів апокрифу “Страстей”. Проаналізувавши ці тексти, він зазначив, що в них ототожнюються чи плутаються Синайська і Сіонська гора (додамо, що і Оливна/Єлеонська), до того ж, ці назви вживаються замість назви гори Тавор, на якій Христос преобразився. Також сама топографія цієї гори є доволі наївною або витвором фантазії укладачів/переписувачів апокрифу¹³.

Не розуміючи значення слова “синаксар”, укладачі/переписувачі апокрифу “Страстей Христових” пишуть його по різному: “Сина аксар”, “Сина ксар”, “Син а Ксар” і рідко правильно – “Синаксар”.

Два збірники апокрифу “Страстей Христових” третьої групи настільки подібні, що можна стверджувати, що вони – творіння одного переписувача: це збірник М.Такача з 1909/1910 р. і збірник незнамого автора, який зберігається у бібліотеці греко-католицької парафії у м. Шид, дата його укладання теж невідома. Обидва писані в однакових зошитах, одним почерком, однакові й заголовки. В обох збірниках після “Страстей” розташований апокриф “Хождение Богородици по мукахъ”, щоправда, у збірнику М.Такача після нього іде апокриф “Успение Прєблаженей Дѣви Маріи” (146–149), якого нема у збірнику невідомого укладача/переписувача з Шиду.

¹² Гнатюк В. Руські оселі в Бачці (в Полудневій Угорщині). С.47–48.

¹³ Франко І. Апокрифи і легенди з українських рукописів. Т.2. Апокрифи новозавітні. А. Апокрифичні євангелія. Пам’ятки українсько-руської мови і літератури. С.213.

У бібліотеці греко-католицької парафії у Руському Керестурі зберігається рукописний збірник, який починається апокрифом “Страсти Господа Ісуса Христа” (с.1–58). Твір написаний народною говіркою, але за змістом і обсягом він значно різниться від текстів усіх трьох згаданих груп. Після “Страстей” у збірнику розташовані апокрифи “Путованье у Єфесь” (с.59–66), “Маріина Смерть” (с.66–98), “Заручение Преблаженной Дѣвици Мариѣ” (с.98–103). Завершує збірник хроніка Руського Керестура “Спомень одь зачатия Керестура. Перше”, яка має окрему пагінацію (с.1–15) і в якій бракує двох сторінок – 8 і 9.

Іван Франко відзначає, що твори зазначеного збірника – він називає їх “пасії” – не прямі переклади, а доволі вільні переробки польських апокрифів, ба більше – у них є елементи, яких не виявлено у жодній з відомих польських пасій¹⁴.

Після “Страстей Христових” найпоширенішим апокрифом у збірниках духовної християнської прози русинів Південної Угорщини є “Сон Пресвятої Богородиці спящої на горі Оливной”, який входить до вже згаданого збірника Янка Маньоша з 1857 р., до збірника невідомого автора, укладеного 1849 р. і переписаного 1877 р. Мова апокрифа – поєднання церковнослов'янської мови та говірки місцевих русинів.

Найбільшу частину збірника Гані/Ани Берек з 1884 р. становлять “Страсті Христові” (с.1–221), а далі з новою пагінацією ідуть інші новозавітні апокрифи: “О воскресеніи Господним” (с.1–13), “О страшном пришествіи Ісуса” (с.13–33), “Сказаніе о зачатіи и рождестві Пресвятыя Богородицы и Приснодѣви Маріи” (с.33–49), “Сказаніе и воведеніе во храм Пресвятыя Богородицы и Приснодѣви” (с.49–57), “Житіе Пресвятої Богородицы” (с.57–69), “Сказаніе о обрученіи Пресвятыя Богородицы” (с.69–96), “Казаніе на Вознесеніе Господне” (с.96–132), “Казаніе в (друге) на вознесеніе Господне” (с.132–136), в кінці якого бракує кілька сторінок тексту. У цьому збірнику всі апокрифи, крім “Страстей Христових”, написані змішаною церковнослов'янською мовою з говіркою русинів Південної Угорщини.

Іван Франко відзначив поему про дитячі роки Богородиці “Сказаніе о зачатіи і рождестві Пресвятыя Богородицы”, виявлену В.Гнатюком у Руському Керестурі 1897 р.¹⁵ На його думку, у такій формі і такого змісту вона невідома в інших русинських/українських землях. Учений припускає, що вона могла мати якийсь зв'язок із сербськими рукописами або просто її уклали самі русини Південної Угорщини, менш імовірно, що вони принесли її зі старого краю. Учений не виключає, що такий текст могли принести між сербів в Угорщину українські вчителі, які у XVIII ст. працювали у сербських школах, а русини згодом такі рукописи перебрали від сербів¹⁶. Однак варто зазначити, що у згадуваних рукописних збірниках тільки в укладеному/переписаному Михайлом Шантою 1893 р. містяться тексти, в яких відчувається вплив сербської редакції церковнослов'янської мови – йдеться про тексти, які русини, очевидно, перебрали від сербів і ще не переробили, тобто, не пристосували до своєї говірки. Вважаємо, що вплив сербської рукописної літератури, особливо прози, на русинську рукописну літературу

¹⁴ Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. Т.38. С.114–115.

¹⁵ Там само. С.145–147.

¹⁶ Франко І. Зібрання творів. С. 117–118 (пам'ятки 74–98).

значно менший, ніж на це вказував І. Франко у листі до свого приятеля др. Тихомира Остоїча¹⁷.

Апокриф “Успеніє Прєблагословенної Діви Марії” входить до збірника М.Такача (с.146–149). Апокриф “Хожденіє Богородиці по муках” вписаний у збірники М.Такача, невідомого переписувача з Шиду, невідомого переписувача збірника з 1849/1877 р. та в інші.

Науково-популярна розвідка Михайла Ковача містить короткий опис рукописного збірника Георгія Канюха з Руського Керестура з 1851 р.: на початку його розташований “Страстослов” на 64 сторінках, а після нього на 68 сторінках апокрифи “Сказаніє о зачатїї и рождєствї Прєсвятая Богородици и Присно дїви Марїї”, “Житїє Прєсвятая Богородици во велици церкви срусалимстей...”, “Сказаніє Благовищєния Прєсвятая Богородици”, “Сказаніє о рождєствї Господа Бога и Спаса нашого Исуса Христа”, “Сказаніє о богообиєствї Прєсвятая Дїви и биг с новонароджєним млєдєнцєм во Єгипєт”, “Сказаніє о хрєщєнїє Господнїм”.

Єдиний старозавїтний апокрифічний текст у рукописних збірниках русинів у Сєрбїї – “Ноевова ладя” (Ноев корабель), у від руки оформленому збірнику, без обкладинки. Бракують сторінки і на початку, і на кінці. Рукопис має 45 сторінок (5–50). Почерк дуже подібний до того, яким писані згадувані рукописні збірники Габра Виславського. Апокриф відтворений народною говіркою русинів Південної Угорщини. Збірник зберігається у Музейній збірці у Руському Керестурі.

Викладений текст дає підстави для такого висновку: між русинами у Сєрбїї до наших днів збереглося кількадесят рукописних збірників духовної поезії і прози XIX–початку XX ст. 1897 р. Володимир Гнатюк перший відкрив такі рукописи між русинами Південної Угорщини, згодом дав про них короткі відомості й опублікував з них частину духовної поезії. Деякі збірники духовної прози дослідник переслав І.Франкові, який проаналізував й опублікував кілька уривків з текстів новозавїтних апокрифів.

¹⁷ *Рамач* *І.* Иван Франко о српско-українским вєзама и односима, Иван Франко и Срби, Зборник радова са Међународног симпозијума одржаног у Новом саду 25–27. новембра 1996., Српско-українско друштво, Нови Сад – Архив Војводине, Нови Сад. Нови Сад, 2006. С.65–74.

**THE MATERIALS ON APOCRYPHA FROM THE MANUSCRIPT
COLLECTIONS OF THE RUTHENIANS OF SOUTHERN HUNGARY
FROM THE 19th CENTURY**

Janko RAMAČ

*University of Novi Sad
Faculty of Philosophy
2, Zorana Đinđića Str, Novi Sad, 21000 (Serbia)
Department of Rusyn Studies*

In this article, the author points out that at the end of the 19th century Volodimir Hnatjuk discovered some manuscript books of spiritual poetry and prose of the Ruthenians of Southern Hungary. He described some of them and even printed part of this spiritual poetry. Other collections of spiritual prose he gave to Ivan Franko, who analyzed some texts and published some excerpts. Since then there has been no studious scholarly research of the manuscript spiritual poetry and prose of the Ruthenians in Southern Hungary. In this article, the author gives a short description of their manuscript collections of spiritual prose, cites and gives facts on some apocrypha, on their content and language. In the end, the author concludes that this manuscript heritage of spiritual poetry and prose of the Ruthenians in Serbia is still waiting for any serious linguistic, cultural and historical analysis and research.

Key words: Ruthenians in Southern Hungary, Volodimir Hnatjuk, Ivan Franko, manuscript collections, spiritual poetry, spriritual prose, apocrypha.

**МАТЕРИАЛЫ К ИЗУЧЕНИЮ АПОКРИФОВ ИЗ
РУКОПИСНЫХ СБОРНИКОВ РУСИНОВ ЮЖНОЙ ВЕНГРИИ (XIX В.)**

Янко РАМАЧ

*Новосадский университет
Философский факультет
ул. Зорана Џинђица 2, Новый Сад, 21000 (Сербия)
Отделение русинистики*

В сообщении рассказывается о рукописных сборниках духовной поэзии и прозы русинов Южной Венгрии, отысканных Владимиром Гнатюком в конце XIX в. Представлены краткие описи рукописных сборников духовной прозы, приведены данные о некоторых апокрифах, их содержании и языке. Вывод: рукописное наследие духовной прозы и поэзии русинов в Сербии нуждается в лингвистических и культурно-исторических анализах и исследованиях. Цель сообщения – информировать научную общественность о богатом сохранившемся материале рукописной духовной прозы и поэзии русинов Южной Венгрии/Сербии, который еще ждет на обстоятельные лингвистические исследования и хотя бы частично – на публикацию.

Ключевые слова: русины в Южной Венгрии, Владимир Гнатюк, Иван Франко, рукописные сборники, духовная поэзия, духовная проза, апокрифы.

Стаття надійшла до редколегії 31.08.16

Прийнята до друку 12.09.16